

RÉGÉSZETI MUNKÁK A PANDÉMIA IDEJÉN A WOSINSKY MÓR MEGYEI MÚZEUMBAN

CZÖVEK ATTILA¹

Magyar Régészet 10. évf. (2021), 3. szám, pp. 77–81.

A pandémia másfél évében intézményünk Régészeti Osztályának két nagy kihívást kellett megoldania. Az egyik a Covid-19 vírus hullámai során központilag elrendelt „home office”-ből és a nyitvatartás ideiglenes felfüggesztéséből adódott. A másik nagy kihívás független volt a járványhelyzettől: az utóbbi évtized legnagyobb terepi és dokumentációs, restaurálási munkáját végezzük jelenleg is.

Az otthoni munkavégzés azért jelentett részben problémát, mert míg a szakmai dolgozók némi átszervezéssel otthonukban is többé-kevésbé el tudták látni irodai feldolgozó feladataikat, addig például a teremőröknek átmenetileg megszűnt a munkája. Mivel ezeket a kollégákat az előre nem látható hosszúságú bezárás idejére természetesen nem kívántuk sem kényszerszabadságra, sem fizetés nélküli szabadságra küldeni, ezért – a régészeti gyűjteményért felelős munkatársunk, Vizi Márta folyamatos koordinálása és a havi előrehaladásuk nyilvántartása mellett – közülük négy fő digitalizálást végzett, illetve további négy-öt fő leleteket (elsősorban állatsontot) mosott. Ebben az időszakban a múzeum épületeiben dolgozóknál próbáltuk az előírt védőtávolságot, a rendszeres fertőtlenítést, illetve a maszkviselést betartani, betartatni. Ennek is köszönhető, hogy bár a második hullám alatt több munkatársunk is átesett a fertőzésen, de bizonyíthatóan nem múzeumi kontaktszemély volt a betegség forrása.

A tárgyalt időszak megváltozott munkarendjének eredményeképpen egyrészt közel tízezernyi papír alapú leltárkönyvi tétel került be a HunTéka rendszerében működő digitális leltári adatbázisunkba, másrészt pedig mintegy 7 m³-nyi olyan állatsontot mostak meg a kollégák, amelyek kapacitás hiányában még a 2006 és 2009 közti M6-os ásatások anyagából vártak tisztításra.

A Régészeti Osztály az utóbbi évtized legnagyobb terepi és azt követő dokumentációs, restaurálási munkáját végezte és végzi jelenleg is. A szokásosnak mondható számú, beruházásokhoz kapcsolódó évi 35-40 régészeti megfigyelés mellett (amely keretében 120-150 napot töltöttek terepen a kollégák) a tárgyalt időszakban egy tervásatás, egy próbakutatás és tíz megelőző feltárás állt előttünk feladatként.

Még 2019-ben kezdődött kutatóárkos szondázással a kisszékelyi temetőben lévő középkori templom megkutatása a helyi Kisszékelyi Kulturális Egyesület civil kezdeményezésére, jórészt közösségi régészet keretében, K. Németh András és Varga Máté (Rippl-Rónai Múzeum) által vezetett tervásatásként (K. NÉMETH & VARGA 2019), amelyet 2020 nyarán is folytattunk immár teljes felületben (K. NÉMETH & VARGA 2020a). Ennek eredményeként sikerült a 13. századtól a 19. század elejéig használt egyhajós, félköríves szentélyzáródású, a 18. században kibővített templom és a sekrestye pontos alaprajzát és méreteit tisztázni, ami alapul szolgál az egyesület által vágyott romkert műemléki megtervezésének.

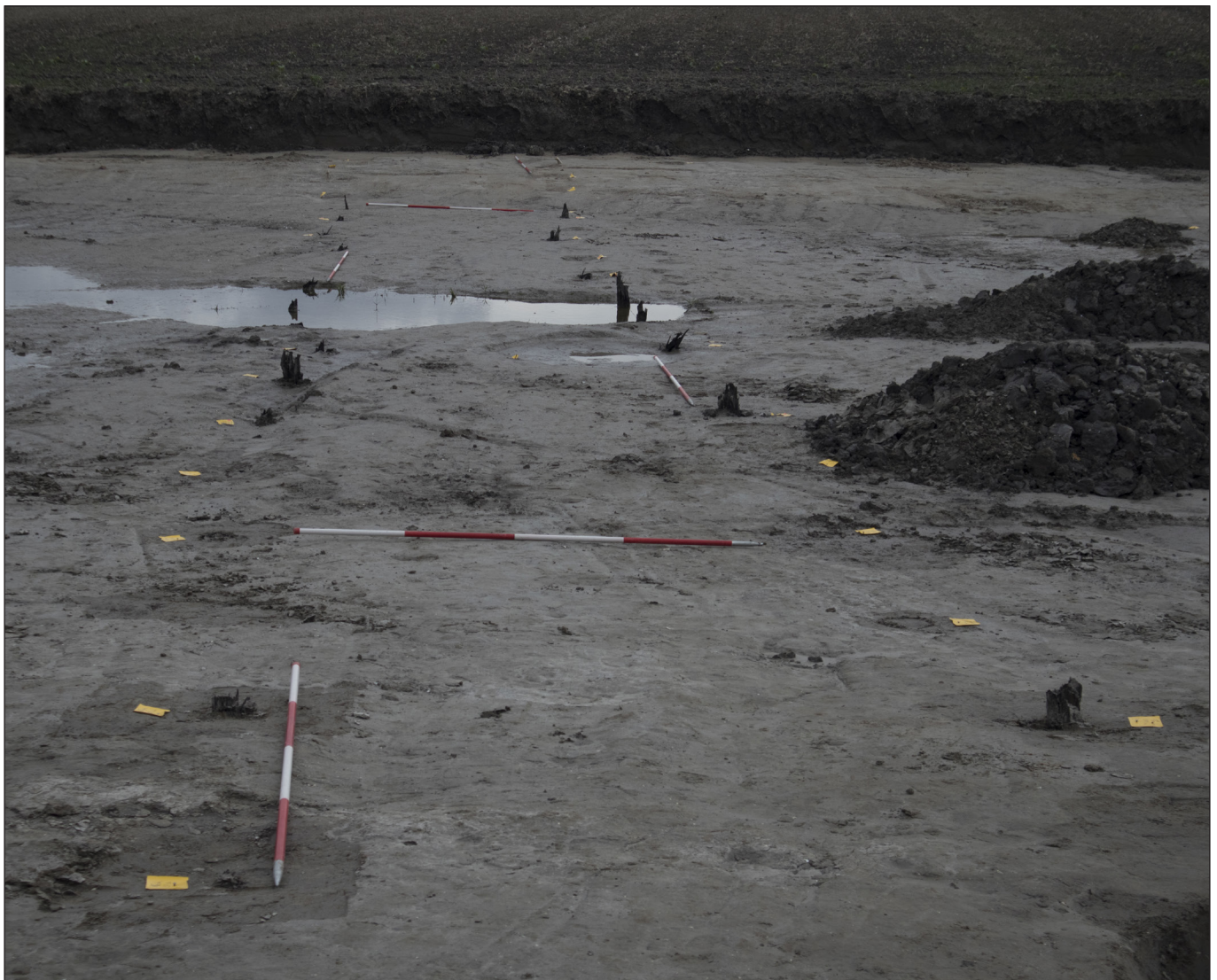
Egy panzióépítés kapcsán szintén 2019-ben indult, majd hosszabb szünet után 2020 őszén fejeződött be a simontornyai vár szomszédságában az a – K. Németh András vezette – teljes felületű megelőző feltárás, ahol csupán 130 m²-en ugyan, de a vastag modern feltöltés alatti közel 1,5 méteres kultúrréteg eltávolításával 3 méteres mélységben egy, a forrásokban is említett kuruc kori, többször leégett és megújított palánk több száz cölöpből, karóból, (másodlagosan felhasznált) deszkából álló, köztük helyenként sövényfonattal és törmelékes feltöltéssel erősített maradványát figyelhettük meg. A nagy mennyiségű állatsont, a sok török kori lelet (turbános sírkő, üveg karperec, talpas tál, kés stb.) és fegyvertöredékek mellett az építmény használati idejére a Rákóczi-polturák szolgáltatott egyértelmű adatot. A tucatnyi minta ellenére a Grynaeus András által végzett dendrokronológiai vizsgálat egyetlen, a palánkba másodlagosan beépített tölgydeszka

¹ Wosinsky Mór Megyei Múzeum. E-mail: czovek@wmmm.hu

esetében volt datáló erejű: az évgyűrűk alapján ezt a fát 1627 és 1634 között vágták ki (K. NÉMETH 2021a, 88; VINDUS 2020, 203).

2020-ban a vírus miatti első korlátozó intézkedések bejelentésének idején éppen a döbröközi szennyvíz-beruházáshoz kapcsolódóan végeztünk egy alig 300 m²-es megelőző feltárást Czövek Attila vezetésével, ahol késő bronzkori és kelta telepek nyomait rögzítettük. Közben pedig már javában folytak az előkészületei a 2009 óta legnagyobb volumenűnek ígérkező terepi munkának: a Paks 2 Atomerőmű beruházását kísérő infrastrukturális fejlesztés részeként épülő új Duna-hídhhoz kapcsolódó utak kivitelezését megelőző régészeti feladatellátásnak.

Az említett projekt előzetes régészeti dokumentációjához (ERD) szükséges próbafeltárást az örökségvédelmi munkákat koordináló Várkapitányság NZrt-vel való hosszas egyeztetés után az első hullámbeli korlátozó intézkedések közepette végeztük 2020 májusában. Ennek keretében 13 km hosszan 93 szonda-árokkaal kutattuk meg a tervezett út nyomvonalát. Az eredmények felhasználásával készült ERD végül 8 lelőhelyen, mintegy 130.000 m²-en javasolt teljes felületű megelőző feltárást. Mindezek tudatában és saját kapacitás hiányában a régészeti bontómunkára, valamint a geodéziára és a térinformatikára már jó előre elindítottuk a közbeszerzési eljárást. A közbeszerzési eljárás eredményeként a feltárásban az Ásatárs Kft., a Meridián Mérnöki Iroda Kft., valamint a Salisbury Kft. vett részt, akiknek a segítő munkáját ezúton is köszönjük. Az időbeli eltolásokkal 2020 szeptembere és 2021 júniusa között folyó ásatásokon a részletező bemutatás igénye nélkül az alábbi jelenségek kerültek elő.

1. kép. Középkori híd cölöpei Dunaszentgyörgy, Református templom lelőhelyen (fotó: K. Németh András)

Dunaszentgyörgy, Országút-dűlő 3. lelőhelyen (ásatásvezető: Czövek Attila, feltárt pozitív felület: 11.000 m²) egy nagyobb avar telep részletét jelentő árkokat, árokrendszereket, külső kemencéket, gödöröket, továbbá néhány elszórt sírt bontottunk ki.

Dunaszentgyörgy, Dögkút lelőhelyen (ásatásvezető: Czövek Attila, feltárt pozitív felület: 18.000 m²) késő bronzkori, kelta, illetve császárkori telepek házai, kemencéi, gödrei mellett egy birituális, néhány gazdagabb sírral (arany ékszerek, üveg edények) is jellemezhető késő római kori temetőrészlet, a limeshez is illeszkedő római kori árokrendszer, valamint egy Árpád-kori falu néhány háza került elő.

Dunaszentgyörgy, Református templom lelőhelyen (ásatásvezető: K. Németh András, feltárt pozitív felület: 17.000 m²) nagyrészt egy valamikori vízfolyás medrében végzett ásatással néhány kelta és Árpád-kori jelenség kivételével főként egy 17–19. századi, az objektumok jellegéből és méretéből adódóan a vályogvetéshez szükséges agyag kitermelésének nyomait mutató telepet figyeltünk meg. Kiemelendő ugyanakkor egy, a medren átívelő, közel 35 méter hosszan követhető fahíd szerkezetét alkotó, egymástól 2,5-3 méterre futó párhuzamos cölöpsor (1. kép), amelynek korát a Grynaeus András végezte dendrokronológiai vizsgálattal sem sikerült meghatározni, de a statigrafiai viszonyok alapján 16. század előttinek kell tartanunk. Ezt a meder fővenyéből a közösségi régészet keretében végzett folyamatos fémkeresőzés során előkerült leletek is alátámasztják (K. NÉMETH & MÁTÉ 2020, 63–64).

Dunaszentgyörgy, Malomút lelőhelyen (ásatásvezető: Ódor János Gábor, feltárt pozitív felület: 8.000 m²) feltárt hunkori temetőrészlet 34 sírja közül több szarmata (!) jellegű körárkos temetkezés is volt, amelyek a korabeli rablás ellenére több korhatározó mellékletet, ezüstcsatokat, lándzsahegyeket, pajzsdudort, néhány edényt és egy ép üvegpoharat is rejtettek (2. kép).

Paks, Paksi-faluhely 2. lelőhelyen (ásatásvezető: K. Tóth Gábor, feltárt pozitív felület: 24.000 m²) egy nagyméretű avar telep leletanyaggal könnyen datálható házai, kemencéi, árkai, kőpakolásos és faszervezetes kútjai mellett egy kora újkorra tehető, kemencebokrok alkotta ipartelep (?) is feltárássra került.

Paks, Paksi-faluhely 6. lelőhely (ásatásvezető: K. Tóth Gábor, feltárt pozitív felület: 15.000 m²) északi része az előző avar telep folytatása, míg a középső és a déli kétharmada egy kemencés házak, árkok és gödörök kirajzolta, lazább szerkezetű Árpád-kori falu részlete.

Paks, Új-Birinyó 1. lelőhelyen (ásatásvezető: K. Németh András, feltárt pozitív felület: 20.000 m²) egy több hektáros középkori település – Szentmiklós/Csámpaszentmiklós (K. NÉMETH 2015, 136) – észak-déli tengelyében közel 500 méter hosszan tártuk fel a nyomvonalba eső területet. Munkánk nyomán egyértelművé vált, hogy az Árpád-korban (talán épp a tatárjárással) elpusztult falu később újratelepült ugyan, de a 15. század végére már ismét elhagyták lakói. A szokásos telepjelölések közül említésre méltó az északi negyedben előkerült, és a falu második horizontjára datálható több, jelentősebb méretű gerendaszerkezetű ház és egy nagyobb lejáratos pince. A középkori falu részleges felülrétegzettsége mellett a feltárást

2. kép. Kora népvándorláskori körárkos temetkezésből előkerült üvegpohár (Dunaszentgyörgy, Malom út; fotó: Salisbury Kft.)

jelentősen nehezítette a lelőhely felett közvetlenül található nagyfeszültségű vezetékcsorda, amely miatt a humuszolás hagyományos gépi végzése részben ellehetetlenült.

Gerjen, Csamony lelőhelyen (ásatásvezető: Ódor János Gábor, feltárt pozitív felület: 11.000 m²) római és avar kori házak, kemencék, gödrök, árkok kerültek elő viszonylag gazdag leletanyaggal. A római kori kerámialeletek között található szép számú, jellegzetesen szarmata edénytöredék a dunaszentgyörgyi Malomút lelőhelyhez hasonlóan itt is felveti azt a kérdést, hogy ebben az időben hol, melyik mederben folyhatott a tájegységeket elválasztó, s így a kulturális hatásokra nagyban kiható Duna.

A feltárással töltött 7 hónap alatt mintegy 124.000 m²-en közel 5000 objektumot bontottunk ki, így jelenleg ebben a projektben a megelőző feltárások dokumentációs lezárása, illetve a leletanyag restaurálása, leltározása folyik, míg továbbra is végezzük a terepen az útépitési kivitelezés földmunkáinak folyamatos ellenőrzését.

Megjegyzendő, hogy a 2021. márciusi jogszabály-módosítás (135/2021. (III. 22.) Korm. rendelet), amelynek révén a megelőző feltárás területi alapú díjazását egyik napról a másikra központilag csökkentették, érzékenyen érintette a betervezett költségvetést és az ennek megfelelően kötött alvállalkozói szerződéseinket.

Még 2020 szeptemberében Simontornyán lakossági bejelentést követően egy edénybe rejtett pénzlelet került elő, amelyet a megtalálók önmérsékletének köszönhetően másnap K. Németh András vezetésével szakszerűen feltártak, dokumentáltak, emeltek ki, majd ezt később restaurátorok vezetése mellett bontották szét. A valójában másodlagos helyzetben lévő leletben a feldolgozást végző ásatásvezető és Varga Máté numizmata (Rippl-Rónai Múzeum) meghatározása szerint 1.641 db ezüstérme (dénár, garas, batzen, krajcár, akcse) és 5 db aranyforint (Hunyadi Mátyás és Szapolyai János veretei) található. A záró veret 1543-as, így a kincs elrejtése joggal köthető a területet is érintő azévi török hadjáráshoz (K. NÉMETH & VARGA 2020). A vírus harmadik hulláma alatt és a terepi munka mellett egy látványos időszak kiállítás készítették az anyagból a kollégák a feltáró koordinálásával, amely a 2021-es Múzeumok Éjszakája program keretében nyílt meg (K. NÉMETH & VARGA 2021).

2020-ban is igyekeztünk bővíteni a nyilvántartott régészeti lelőhelyek számát megyénkben, elsősorban hagyományos módszerekkel, terepbejárással és közösségi fémkeresőzéssel. Kiemelendő a Kajdacs határában az ismert langobárd temetőhöz tartozó település lokalizálásához kapcsolódó projekt Ódor János Gábor vezetésével, amelynek során 11 új lelőhely vált ismertté.

A múzeum épületeinek látogatók előtt való kényeszerű bezárása nem jelentette azt, hogy megszakadt volna a kapcsolatunk az érdeklődő közönséggel, hiszen – ha csak az online térben is, de – folytattuk szokásos programjainkat. Így a havi rendszerességű „A hónap műtárgya” sorozaton, a tárlatvezetésekén túl két tervezett időszak kiállítás (a már említett simontornyai pénzleletet bemutató, illetve a 2021 novemberében nyíló közösségi régészet eredményeiről számot adó tárlat) szakmai előkészítését is végezték a kollégák. Még a „home office” időszakában kellett megszerveznünk az idei Régészet Napja programjait éppúgy, mint a nagy érdeklődéssel kísért Múzeumok Éjszakáját. Mindemellert a tudományos eredményeink publikálása sem maradt el: 2020-ban a régész kollégák közel 30 magyar és idegen nyelvű szakcikket közöltek és hat online konferencián tartottak előadást. Nem utolsósorban az elmúlt két évben is rendszeresen megjelent a nagyobbrészt régészeti tanulmányokat felvonultató múzeumi évkönyvünk, sőt még az utóbbi négy évben „A hónap műtárgya” sorozatba bekerült tárgyakat bemutató kiadványunk is (K. NÉMETH 2020; 2021b).

Szeptember 21-én „A rác/balkáni népesség településtörténete és anyagi kultúrája a hódoltságkori Dél-Dunántúlon” címmel az eddigi eredményeket összegző és új kérdéseket megfogalmazó tudományos konferenciára került sor intézményünkben 14 előadással a PTE BTK TKI Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszékével és az MTA Pécsi Akadémiai Bizottságának Filozófia-, Történettudomány- és Néprajztudományok Szakbizottságával közös szervezésben.

Összegzésként elmondható, hogy a vírus eddigi hullámai alatt egyáltalán nem csökkent a szokásos terepi munka mennyisége, sőt az említett útépitési projekt miatt kampányjelleggel még hatványozódott is. Továbbá sem megbetegedésből, sem korlátozó intézkedésekből kifolyólag semmiféle fennakadás nem volt az intézményünkre háruló régészeti feladatellátásban.

IRODALOM

- K. Németh, A. (2015). *A középkori Tolna megye templomai*. Szekszárd: Wosinsky Mór Megyei Múzeum.
- K. Németh, A. (szerk.) (2020). *A Wosinsky Mór Megyei Múzeum Évkönyve XLII (2020)*. Szekszárd: Wosinsky Mór Megyei Múzeum.
- K. Németh, A. (2021a). Turbános török sírkő feje Simontornyáról. In: *A Hónap Műtárgya. Időszaki kiállítások a Wosinsky Mór Megyei Múzeumban 2016–2020* (pp. 88–89). A Wosinsky Mór Múzeum Kiállításai 6. Szekszárd: Wosinsky Mór Megyei Múzeum.
- K. Németh, A. (szerk.) (2021b). *A Hónap Műtárgya. Kiállítások a Wosinsky Mór Megyei Múzeumban 2016–2020*. A Wosinsky Mór Múzeum Kiállításai 6. Szekszárd: Wosinsky Mór Megyei Múzeum.
- K. Németh, A. – Máté, G. (2020). *Horhosok, puszták, bűvölikak. Tájéörténeti tanulmányok a 16–18. századi Dél-Dunántúlról*. Studia Ethnologica Hungarica XX. Budapest: PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan Kiadó.
- K. Németh, A. – Varga, M. (2019). Kisszékely középkori temploma. *Várak, kastélyok, templomok évkönyv* 2019, 34–37.
- K. Németh, A. – Varga, M. (2020a). A kisszékelyi középkori templom 2020. évi feltárása. *Kicsi Falunk* 16/6–8 [2020. jún.–aug.], 1–2.
- K. Németh, A. – Varga, M. (2020b). 16. századi éremlelet Simontornyáról (előzetes jelentés). *Numizmatikai Közöny* CXVIII–CXIX (2020), megjelenés alatt.
- K. Németh, A. – Varga, M. (2021). *A simontornyai 16. századi éremlelet*. Szerk. K. Németh A. A Wosinsky Mór Múzeum kiállításai 7. Szekszárd, megjelenés alatt.
- Vindus, M. (2020). Barokk kegyérmek Simontornyáról. *A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve XLII (2020)*, 203–212.